

Macedónia: egykor etnikai tűzfészek, ma multietnikus mintaország?

Opfer-Klinger, Björn: Vom Pulverfass zum Musterstaat? Ethnische Minderheiten in Mazedonien. = Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik. 23. Jg. 2011. 7-26. p.

A középkor végére, délszlávok mellett török, görög, albán, arumén (vlach), roma, szefárd zsidó etnikum népesítette be a régiót, ortodox keresztény, iszlám és ortodox zsidó vallási hovatartozással. Az 1991 óta független Macedónia jövőképes fejlődését az etnikai viszonyok alakulására is kiterjedően a jugoszláv tagköztársasági status quo voltaképp előformálta. Emellett szerencsésen elkerülte a belesodródást a posztjugoszláv háborúba. De így sem múlt el minden nyom nélkül a korai 20. századi balkáni háborúk, valamint a két világháború folytatólagos kavardása, amely – alapvetően a bolgár-szerb hatalmi rivalizálás mentén – a török etnikumot kiszorítva az őshonos, az oszmánok alatt viszonylag pacifikált identitásokat szétdobálta. A hol szerb, hol bolgár megszállás alá került Vardar-Macedónia az első világháborút követően a Jugoszláv Királyság részévé vált, a második világháborúban Hitler oldalán megismételt bolgár behatolás annullálásával végül ez az állapot állt vissza. Bulgária és Jugoszlávia viszonyát a továbbiakban is a macedo-szláv identitásvita terhelte, miután az etnikumot Bulgária „bolgárnak” tekintette. A görögök visszahúzódtak „Égei-Macedóniába. Az egyéb etnikai veszteségek sorában irmagja sem maradt a zsidóságnak.

Titóék, a macedónkérdés súlyát és a Balkán egészére kiterjedő jelentőségét megértve, a tartományt a bolgár és a szerb népiségtől egyként elkülönített integritás rangján, önálló tagköztársaságként illesztették a kommunista vezetésű jugoszláv szövetségbe, és politikai-agitációs és kultúrpolitikai úton elindították a többségi szláv lakosság macedón nemzeti tudatának kiformálását. (Lásd Zsebők Csaba: A macedónkérdés 1878-tól az első világháború végéig és a macedón nemzet kialakulásának kezdetei. = Kisebbségkutatás. 11. évf. 2001. 4. sz.) Az ütem fokozása lehetővé vált a Moszkvával történő szakítással, amikor is Belgrád viszonya valamennyi szovjet-csatlós állammal megromlott. Így Bulgáriának fel lehetett hánytorgatni Macedónia népei ellen elkövetett „fasiszta” bűneit, visszaszorítva ezzel minden, esetlegesen még meglévő bolgarofil érzeményt is. Az Albániával megromlott viszonyt szenvedhette egyidejűleg a fiatal tagköztársaság legnagyobb, albán kisebbsége (a közel 800 ezres, jó 68 százalékra rúgó macedón többség mellett 200 ezres lélekszámmal): a nagyfokú bizalmatlanság jegyében elszigetelték, megfigyelés alá vonták értelmiségét. A román állam részéről

hagyományosan figyelemmel kísért és támogatott arumén szórvány iskoláit felszámolták. De ahol korlátozó intézkedések nem történtek, a kisebbség kibontakozását jóideig ott sem támogatták. Az 1948. évi népszámlálás etnikai adatai (a ca. 1,2 milliós össz-lélekszámon belül a macedónok és albánok mellett, törökök: 100 ezer, a bolgár megszállás alatt kiszorított, főként a jugoszláv hivatalokkal, ipartelepítéssel, a hadsereggel azonban visszatért szerbek: 30 ezer, romák: 20 ezer, az időközben részint szétszóródott, részint pedig névtelenül is lappangó arumének: 10 ezer) nem véletlenül csappantak meg 1953-ra legtöbb esetben 10-20 százalékkal. A változások háttere: az albánok tízezrei vándoroltak ki Törökországba (!) vagy mentek át Koszovóba, mások „átigazoltak” a politikailag előnyös macedón vagy szerb tudatra, illetve a törökök, a maguk létszámadatát éppenséggel megduplázva, távozásukat készítették elő szintén Törökország irányába, ami folyamatosan zajlott az 50-es évek végéig. Egyes kisebbségi létszámok csökkenése a macedón és szerb rovatban mutatkozott meg többletként.

A macedón közigazgatás a népszámlálási iverit 1971-ben „muszlim” rovatból bővítette, melyben az elszlávosodott muszlimokat (más néven „torbesekeket”) regisztrálhatták. Általuk lazulhatott fel némileg részint az albán, részint a török lakossági részarány. Az újítás tíz év múltán hozta a maga imponáló, 40 ezres adatát. Ez már a Jugoszlávia-szerte liberalizált, differenciálásra törekvő kisebbségi politika időszaka, a legális önszerveződés lehetőségeivel, az identitás bátrabb megvallásával. A változás alapvetően kedvezett a roma lakosságnak, amely 1981-re már 40 ezret számlált, de becslések szerint ennél már korábban is jóval népesebb volt. A növekedésben az átlagot lényegesen meghaladó szaporulat is közrejátszott. Ugyanez a körülmény jelentkezett, noha visszafogottabban, az albán lakosság körében: létszámnövekedésük 1971-ben 280, 1981-ben pedig 380 ezres részarányt ért el, ami az önmagában is emelkedő összlakosság-számon (1,6, illetve 1,8 millió) belül immár 17, illetve 20 százalékot képviselt. A nagyságrend az újraébredő szerb nacionalizmuson iskolázott macedón nemzetféltés küszöbét is elérte. A légkör csak ingerültebbé vált a mélyülő gazdasági válság, a munkanélküliség növekedése közepette, és sor került olyan megszorító intézkedésekre, amelyek elsőrendűen a nagycsaládosokat, tehát főként az albán vagy a roma etnikumot sújtották, mint például a harmadik stb. gyermektől a családtámogatás megvonása. Ilyen és hasonló, más rendelkezések hatása alatt az albán és a roma népesség nagy részben bojkottálta a soron következő 1991. évi népszámlálást.

*

Macedónia ugyanebben az évben meglehetősen etnoszociális feszültségekkel vágott neki független, demokratikus államisága kikiáltásának. Az országot

a macedón nép „nemzeti államának” deklarálva, alkotmányában garantálta név szerint felsorolt kisebbségei egyenjogúságát és vállalta identitásuk védelmét. A szándék sok ponton haladottabb volt a posztjugoszláv vagy akár a kelet-közép-európai átlagnál. Az arumén identitás deklarált elismerésével például egyedülálló a Balkánon. A szuverén, demokratikus átalakulásból valóban kivették a részüket a kisebbségek. Önszerveződésük, nyilvánosságuk megteremtése megindulhatott már az előkészületi időszakban (pártalapítás, egyesülések, sajtó, média megszervezése, iskolahálózat kiépítése stb.). – Sikeres pártalapítással és iskolai téren is látványosan aktivizálódott a török kisebbség, megragadva emellett a hídszerep lehetőségét a befektetésekre és bilaterális kapcsolatokra hajló Törökország irányában. – A bevalott formában szűk, ám jóval magasabbra tehető népességszámhoz képest széles körűen indult az aruménok feltörekvése; kezdeményezésük a tágabb régióban vagy a nagyvilágban szétszóródott leszármazottak összefogására, az anyanyelv kodifikálására Macedónia határain túlmutató kísérletet jelentett; országon belül az iskolák korábbi elvételével kapcsolatos kártalanításukért ma még perelnek. – Nem maradt el az előbbiektől a szláv muszlimok aktivitása, annál kevésbé, mert lélekszámuk kiegészült a boszniai tisztogatások elől menekülő bosnyákokkal, valamint az albán-koszovói hármashatárról származó „goranikkal”. A bővüléssel két új muszlim színárnyalat és identitás-variáns is megjelent az övezetben. – Ha nem is cselekvőképes nagyságrenddel (másfélezren), a függetlenné válást követően megjelentek az etnikai „bolgárok”, vagy lappangó bolgarofil tudatukkal most színrelépő macedónok. Az új, szuverén Macedónia a megbékélés, a bolgár kapcsolatok konszolidálása érdekében engedett szabad utat ennek a kisebbségnek. De egyesületének működését ugyanakkor máig akadályozza. – A nagyobb városokban ottrekedt, tulajdonképp nem is őshonos szerbek jelenléte folyamatosan szűkül, kisebbségi jövőjük bizonytalanná vált.

A roma-kép mai fejlődése roppant felemás: részint a transzformációs országokból általánosan ismert szociális és kulturális gettósodás nyomja rá a bélyegét (mint a főváros 30 ezres lélekszámú romanegyedében és más, nagyobb városokban), részint vallásilag megosztott: keresztények a déli görög határvidék tájékán, muszlimok az Albániával, valamint Koszovóval határos nyugaton és északnyugaton. Ez utóbbiak helyzete az albán-szimpatiaák gyanújával vált feszültté a koszovói válság alatt. Bizonyosan nem valós statisztikai lélekszámuk 1948-hoz képest 1991-re majdnem a háromszorosára nőtt (55-56 ezer). 2002-re viszont furcsa módon enyhén csökkent, noha a gettók a koszovói menekülteket is befogadták. Az oktatásügy tétova kísérleteknél tart a roma nyelvoktatással.

Tovább növekvő létszámával (2002-ben már 25 százalék), érdekérvényesítő dinamikájával az albán lakosság áll a macedóniai kisebbségi

kérdés súlypontjában. Az első szabad választások (1990) eredményeként több más albán pártszerveződés közül a Demokratikus Prosperitás Pártja a harmadik legnagyobb politikai erőként lett koalíciós partnere az első helyen szereplő, nemzeti szociáldemokrata utódpártnak (Macedón Szociáldemokrata Szövetség). A külföld már-már vérmes reményeket táplált a macedón folyamatok multietnikus irányával kapcsolatban. Az albán pártok azonban csakhamar markáns, radikális követelésekkel léptek fel, mint: az albán második államnyelvként történő bevezetése, a közigazgatás, a rendvédelem stb. területén az arányos képviselőlet rendszeresítése, albán egyetem felállítása stb. A macedón-albán akcióközösség megbomlott, és végül a Koszovó körül súlyosbodó gondok, az albán-szerb fegyveres konfliktus az etnikai választóvonalak mentén erősen megosztotta a macedóniai társadalmat. A többségi kedélyeket a 240 ezer koszovói menekült megjelenése is borzolta. A megbékélés kezdetén (amikor a menekültek is visszatértek), 2001-ben ráadásul szélsőséges albán fegyveres csoportok macedón területen nyitottak frontot a határ felől, amire macedón nacionalisták albánok ellen elkövetett atrocitásokkal válaszoltak. Nemzetközi közvetítéssel, egyben a macedóniai politikai oldalak önmérsékletével sikerült elhárítani a polgárháborús veszélyt (ochridi egyezmény). A következő évben a politikai többség alkotmánymódosítás útján részben engedett egyes, korábban demokratikus formában artikulált kisebbségi követeléseknek a nyelvi jogok, valamint az arányos tisztségviselés vonatkozásában. A második hivatalos nyelv (végül tehát mégsem államnyelv) intézménye a kommunális szférában került bevezetésre a helyi lakosság 20 százalékát elérő népességarány esetében. E lehetőségeknek általában csak is az albánok felelhettek meg, de néhány helyen a törökök is profitálnak belőle. Bizonyos albán igények kielégítésére további biztosítékok is születtek, mint például a „kettős többségi” elv rögzítése, ami szerint az alapvető törvények többségi elfogadása külön az albán pártképviselők többségi állásfoglalásával erősítendő meg. Mindezt Macedónia más kisebbségei elvtelen, túlzó eredményeknek látják.

Ezekhez a döntésekhez a Demokratikus Prosperitás Pártjánál már egy radikálisabb albán szerveződés, a Demokratikus Unió az Integrációért aszisztált. A politikai egyensúly ezen az áron egyelőre stabil. Az erőviszonyokban lényegében patthelyzet állt be a kényszerkompromisszumok, és nem az elvi megegyezés talaján. A patthelyzetben sajnálatosan nem a többség-kisebbség közeledése, hanem a kölcsönös elszigetelődése valósul meg, és mindkét oldalon inkább a résztvevők egyéni haszonszerzését, mintsem a közakarát optimális érvényesülését vagy a multietnikus eszményt szolgálja.

Komáromi Sándor